

ПРОСТОРОВА СТРУКТУРА ТА ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ НАСАДЖЕНЬ ЗА ОСНОВНИМИ ФУНКЦІЯМИ В МЕЖАХ БАСЕЙНУ РІЧКИ СМОТРИЧ

Розглянуто основні етапи господарського освоєння та використання лісових масивів. Охарактеризовано просторову структуру лісових масивів (вікову структуру, за показниками продуктивності (класами бонітету), за повнотами), основні лісоутворюючі породи, що сформувалися і займають найбільшу площу в межах басейну р. Смотрич. Формування лісостанів в ході лісовідновлюваних робіт.

Проаналізовано частку залісненості в розрізі сільських рад в межах досліджуваної території.

Розглянуто систему лісових насаджень за основними функціями використання: ліси I групи, ліси II групи, ліси для виробництва деревини, для захисної, природоохоронної, біологічної мети, а також для відпочинку.

Ключові слова: ліс, породний склад, віковий склад, грабово-дубові ліси, дубово-грабові ліси, ліси I групи, ліси II групи, лісокористування.

Постановка проблеми у загальному вигляді. З пізнього палеоліту і до теперішнього часу процес господарського освоєння рослинного покриву Поділля був направлений на його знищення. Рослини їх плоди, коріння, насіння широко використовувались безпосередньо для споживання, а також для обміну, в торгівлі тощо. З цього часу розпочинається процес розчленування суцільних лісових масивів Поділля [2].

Жодну з деревних порід області не знищували у свій час так інтенсивно, як дуб. Знамениті у минулому дубові "корабельні ліси" та вікові дубово-ясеневі-грабові діброви тепер майже відсутні.

Дуб має цінні лісівничі властивості: довговічність, вітростійкість, посухостійкість, дає цінну деревину. Це найкраща ґрунтозахисна та водо регулююча порода, яка тепер широко культивується в Хмельницькій області [5].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Із розвитком землеробства господарське освоєння рослинного покриву набуває більших масштабів. Деревину використовують для будівництва та на паливо. Технологічний процес до рального землеробства примушує населення пізнього неоліту інтенсивно і цілеспрямовано знищувати рослинність схилів і вододільних просторів – дібров.

У середньовічній період (XIV- XVIII ст.) деревина задовольняє потреби переважно натурального господарства. Зародження капіталістичних відносин у XIX ст. стимулює активне, подальше розорювання земель і вирубування лісів. Розширення сільськогосподарських угідь відбулося за рахунок скорочення площ під лісами, розорювання крутих схилів долин річок, балок, Товтр.

У середині XIX ст. на Поділлі були знищені останні корабельні ліси.

Таке використання лісів, призвело до інтенсивного скорочення лісових масивів. Ско-

ротила не тільки площі лісів, а й змінилась їх структура. Замість знищених лісів дубових і дубово-букових лісів повсюдно відновлювались грабові і дубово-грабові ліси.

Часткове відновлення подільських дібров розпочалося тільки з 60-х років. В 1913 році лісистість Поділля складала 9,6 %, а в 1990 році лісами було зайнято 12,7 % території.

Формування перших заповідних територій на науково-етичних засадах відбулось наприкінці XIX на початку XX століть. Розпочато створення мережі національних природних парків – полі функціональних заповідних територій, які відповідали умовам України і задовольняли зростаючі проблеми громадян у відпочинку і оздоровленні. Цей період характеризується створенням чисельних громадських товариств природодослідників, лісівників, що вивчали природу рідного краю. [8].

Мета – встановити просторову структуру лісових масивів, розглянути систему лісових насаджень за основними функціями використання.

Виклад основних матеріалів. Породний склад лісів є важливим показником лісового фонду. Від деревної породи в тих чи інших лісорослинних умовах залежить ступінь використання продуктивних сил природи, що знаходить своє відображення у захисних функціях, товарному, асортиментному складі деревини, тощо. Породний склад лісів значною мірою визначає шляхи використання деревини і впливає на темпи розвитку тих чи інших деревообробних галузей.

Основний тип лісу, що сформувався і займає найбільшу площу в межах басейну р. Смотрич є дубові та грабово-дубові лісоствани.

Головною лісоутворюючою породою є дуб (*Quercus robur L.*). Непорушені деревостани двоярусні. Перший ярус складає дуб звичайний за участю ясеня звичайного (*Fraxinus excelsior L.*), клена гостролистого (*Acer plato-*

Рис. 1. Частка заліснених земель в межах р. Смотрич.

noides), явора (*Acer pseudoplatanus L.*), ці породи є поширеними, як супутні породи, що покращують ріст дуба. Основу другого ярусу становить граб звичайний (*Carpinus betulus L.*). До нього домішуються липа серцелиста (*Tilia cordata Mill.*), клен польовий (*Acer campestre L.*), берест (*Ulmaceae carpinifolia*), менше – осика (*Populus tremula*), черешня (*Cerasus avium*), на узліссях зрідка трапляються груша

звичайна (*Pyrus communis L.*), яблуня лісова (*Malus silvestris Mill.*). Але найчастіше деревостани цієї формації вторинні, одноярусні, з неподільним пануванням у них граба звичайного (грабові ліси), як результат рубок дубо-вих насаджень у минулому. Граб – це деревна порода, що є супутником дуба. Інші типи лісу, що сформувались мають незначне поширення і в більшості виконують

природо-захисні функції. Але спостерігається тенденція до збільшення насаджень хвойних порід і це зумовлено тим, що хвойні породи відзначаються більш швидким ростом і вищою продуктивністю, ніж листяні. Це – штучні соснові, ялинові лісостани, що сформувалися внаслідок лісогосподарської діяльності людини, на зміну грабовим лісам. Вони добре ростуть та мають високу продуктивність. Так здійснюється заміна малопродуктивних грабових лісів хвойними насадженнями, а у лісові культури впроваджуються модрина (*Larix Mill*), бархат амурський (*Phellodendron amurense*), горіх (*Guilandales mandshurica*). До складу лісових культур домішуються і цінні місцеві породи дерев такі, як берека (*Acer pseudoplatanus L*), явір, а також малоцінні листяні породи граб, гледичія, акація біла, липа. Це сприяє збагаченню видового складу та збільшенню ґрунтозахисних властивостей лісів, підвищенню їх біологічної стійкості [5].

Найбільший відсоток залісненості спостерігається в Панівецькій (38,9), Лісогірській (33,4), Довжоцькій (32,4), Циківській (32,0), Гуменецькій (27,4), Купинській (24,7), Нестеровецькій (22,5), Залучанській (21,6) сільських радах.

Найменш залісені є Пільнооликсенецька (0,3), Гвардійська (0,6), Зарічанська (0,8), Немирненська (1,1), Кормильчанська (2,1) Жищенецька (2,2), Хмельівська (2,3), Райковецька (2,4), Жучковецька (2,6), Зеленченська (3,1) сільські ради (див. карту).

Комплексна продуктивність лісів складається із захисної і деревної продуктивності, продуктивності рекреаційної, продуктивності нелісових земель і лісових акваторій. Комплексна загальна економічна продуктивність лісів базується на раціональному використанні кожної ділянки землі лісового фонду з найбільшою економічною і екологічною віддачею [31]. Серед твердолистяних насаджень молодняки займають (27,8%, від усіх земель, вкритих твердолистяними породами), середньовікові (45,9%), пристигаючі (5,9%), на стиглі і перестиглі насадження припадає (20,4%). М'яколистяні насадження займають незначну площу лісових масивів на даній території, але ми спостерігаємо переважання стиглих і перестиглих насаджень (40,6%) і зовсім незначні площі молодняків (12,9%), що засвідчує зменшення відсотку лісовідновлення м'яколистяними породами [3].

За показниками продуктивності (класами бонітету) переважають ліси I (30-27 м), II (26-

24 м), III класу (23-20 м) бонітету. Низькопродуктивні насадження IV (19-16 м), V (15-13 м) і Va (12-9 м) класу бонітету[9].

За повнотами на території переважають нормальні (0,7), високоповнотні (0,8-1) [7], значно менша частка низькоповнотні (0,5-0,6) насадження та рідини (0,3-0,4).

Система лісових насаджень в межах басейну р. Смотрич за основними функціями використання, включає ліси I групи, ліси II групи, ліси для виробництва деревини, для захисної, природоохоронної, біологічної мети, а також для відпочинку.

Ліси першої групи займають близько 60% загальної площі лісів області, а ліси другої – понад 40%.

Ліси I групи, виконують захисну функцію, а саме протиерозійні, захисні смуги лісів вздовж залізниць, автомобільних доріг, державного та обласного значення, які мають важливе значення для захисту навколишнього середовища. До цієї категорії належать також поlezахисні лісові смуги, захисні лісові насадження на смугах відводу залізниць, захисні лісові насадження на смугах відводу автомобільних доріг; санітарно-гігієнічні та оздоровчі, ліси населених пунктів, зелених зон і промислових підприємств, смуги лісів вздовж берегів річок.

Найбільші площі лісів I групи представлені в Гуменецькій (1919,10 га), Довжоцькій (1173,00 га), Панівецькій (966,30 га), Циківській (1136,20 га), Вишнівчицькій (2444,30 га) сільських радах (див. Таблицю 1.). Для лісів I групи характерні ліси на територіях природно-заповідного фонду де охороняються дубово-грабові ліси ("Городоцький" ботанічний заказник, "Довжоцький" ботанічний заказник, "Панівецька дача" ботанічний заказник) та грабово-дубові ("Кошаринський" ландшафтний заказник, "Карабчівський" ботанічний заказник), ліси, що мають наукове або історичне значення [3].

Освоєнні вододільні ділянки відрізняються низькою заповідністю [8].

Незначна частина лісів досліджуваної території складають ліси II групи (що поряд з екологічним мають експлуатаційне значення і для збереження захисних функцій, безперервності та виснажливості використання яких встановлюється режим лісочористування) [6]. Найбільші площі лісів II групи представлені в Лісогірській (786,29 га), Купинській (767,72 га), Великоярмірській (809,28 га), Нестеровецькій (782,60 га) сільських радах (див.

Таблицю 1.).

Ліси для виробництва деревини представлені в Гуменецькій (569,00 га), Циківській (1136,20 га), Вишнівчицькій (2437,30 га) сільських радах (див. Таблиця 1.).

Ліси для відпочинку становить найменшу частку від усіх лісових масивів, близько 8,00 га. В Купинській (6,00 га), Великокарабчівській (1,00 га), Кременіянській (1,00 га) сільських радах.

Таблиця 1.

Частка лісових масивів за основною функцією використання в межах басейну р. Смотрич.

№ з/п	Назва сільських рад	Ліси I групи, га	Ліси для виробництва деревини, га	Ліси для захисної, природоохоронної та біологічної мети, га	Ліси для відпочинку, га	Ліси II групи, га
1.	Голосківська	447,40	151,00	296,70		
2.	Гуменецька	1919,10	569,00	1427,40		
3.	Довжоцька	1173,00	327,00	846,00		
4.	Зіньківська	89,50		89,50		
5.	Заліська	419,60	267,00	152,60		
6.	Великозаліська	11,50		11,50		
7.	Колибаївська	73,70	17,00	56,70		
8.	Панівецька	966,30		971,50		
9.	Ходоровецька	806,00	269,00	537,00		
10.	Рудська	297,10	8,00	217,10		
11.	Устянська	596,10		373,11		
12.	Нігинська	95,00	14,00	102,60		
13.	Думанівська	137,20		137,20		
14.	Кормильчанська	31,00		37,10		
15.	Залучанська	773,50	477,78	259,72		
16.	Зарічанська	22,00		28,00		
17.	Циківська	1136,20	1136,20			
18.	Білівська	169,03	155,13	13,90		
19.	Слобідко-Смотрицька	336,37	323,37	13,00		
20.	Чорнянська	355,84	355,84	16,20		
21.	Вишнівчицька	2444,30	2437,30	14,80		
22.	Лісогірська			786,29		786,29
23.	Великокарабчівська	111,00	73,90	580,40	1,00	
24.	Скрипченська	5,90		326,30		314,30
25.	Городоцька		202,17	174,77		27,40
26.	Старопісочинська			376,07		376,07
27.	Купинська	173,00		934,72	6,00	767,72
28.	Жищинецька			59,60		59,60
29.	Чорниводська	115,00		241,00		126,00
30.	Великояромірська			809,28		809,28
31.	Пільноолексинецька			7,60		7,60
32.	Новопорічанська			118,10		118,10
33.	Кременіянська			199,80	1,00	200,80
34.	Новоосвітська			203,30		203,30
35.	Кузьминська			697,89		697,89
36.	Радковицька			453,76		453,76
37.	Хмелівська			36,20		36,20
38.	Остапковецька	124,00				297,45
39.	Веселецька			59,07		59,07
40.	Юринецька			281,40		281,40
41.	Немиринецька			48,70		48,70
42.	Хоптинецька			222,73		222,73
43.	Варовецька			142,00		142,00
44.	Гвардійська	8,10	5,70	2,40		
45.	Андрійковецька			3,80		
46.	Тинянська	75,00	72,00	2,00		2,00

47.	Зеленченська	81,00	67,00			
48.	Нестеровецька	90,10	792,60	60,00		782,60
49.	Рудська	70,00	65,00			
50.	Москалівська			114,00		
51.	Кадіївська	79,20		79,20		
52.	Ясенівська	128,30		128,30		
53.	Соснівська	170,80		170,80		
54.	Соломнянська	144,50				

За виконуваними функціями переважають протиерозійні, захисні смуги лісів вздовж залізниць, автомобільних доріг, державного та обласного значення, полежахисні лісові смуги, захисні лісові насадження на смугах відводу залізниць, захисні лісові насадження на смугах відводу автомобільних доріг; санітарно-гігієнічні та оздоровчі (ліси населених пунктів, ліси зелених зон навколо населених пунктів і промислових підприємств, смуги лісів вздовж берегів річок).

Висновки. На місці дубових та грабово-дубових лісів сформувалися сільсько-господарські угіддя.

В ході лісовідновлюваних робіт сформувалися похідні лісостани, значна частка яких припадає на грабові ліси.

В цілому, по району дослідження спостерігається збільшення середньовікових насаджень

та незначне збільшення площ насаджень пристигаючих, збільшення стиглих і перестиглих насаджень на площі та зменшення площ молодняків.

Важливим питанням є збільшення відсотку молодняка саджанцями, які властиві для даної території. При створенні лісових культур у межах басейну р. Смотрич здатність до приживання і подальший розвиток залежить від вибору місця, складу порід, способу посадки й, особливо, лісотехніки (догляду). Необхідність відновлення насаджень за участю бука, дуба, які були характерні в минулому часі. Ефективність заліснення значною мірою залежатиме від родючості й вологості ґрунту, тривалості й інтенсивності попереднього використання земель, підбору деревних порід для заліснення, а також враховувати його майбутнє використання.

Література:

1. Генсірук С.А. Географія лісових ресурсів України: охорона, використання, відтворення / С.А. Генсірук, М.С. Нижник. – Львів.: Світ, 1995. – 123 с.
2. Денисик Г.І. Природничка географія Поділля / Г.І. Денисик. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1998. – 184 с.
3. Довкілля Хмельниччини Статистичний збірник / Під ред. Скальського В.В. - Хмельницький. – 2009. – 102 с.
4. Заповідні перлини Хмельниччини / під ред. Т.Л. Андрієнко. – Хмельницький: ПАВФ «Інтрада», 2006. – 220 с.
5. Природа Хмельницької області / Під ред. проф. К.І. Геренчука – Львів: Вища школа, 1981 – 128 с.
6. Свиденко В.С., Швиденко А.Й. Лісівництво: Підручн. – К.: Вид-во «Сільгоспосвіта». – 1995. – 364 с.
7. Рульков В.В. Лесоводство и лесная таксация: Учебник для ПТУ. – М.: Агропромиздат, 1988. – С.120-121.
8. Царик Любомир. Географічні засади формуванні і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична реалізація). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 320 с.
9. Цурик С.І. Лісовпорядкування і організація лісокористування: Навчальний посібник. – Львів: УкрДЛТУ, 2003. – 280 с.

Резюме:

Мисюкевич О.В. ПРОСТРАНСТВЕННАЯ СТРУКТУРА И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛЕСНЫХ НАСАЖДЕНИЙ ПО ОСНОВНЫМ ФУНКЦИЯМ В ПРЕДЕЛАХ БАСЕЙНА Р. СМОТРИЧ.

Рассмотрены основные этапы хозяйственного освоения и использования лесов. Охарактеризована пространственная структура леса (возрастная структура, по показателям производительности (класами бонитета), за полнотами), основные лесообразующие породы, которые сформировались и занимают наибольшие площади в пределах бассейну р. Смотрич. Формирование древостоев в ходе восстановления лесных работ.

Проанализированы степень залеснения в разрезе сельских советов в пределах исследуемой территории.

Рассмотрена система лесных насаждений по основным функциям использования: леса I группы, леса II группы, леса для производства древесины, для защитной, природоохранной, биологической цели, а также для отдыха.

Ключевые слова: лес, породный состав, возрастной состав, грабово-дубовые леса, дубово-грабовые леса, леса I группы, леса II группы, лесопользование.

Summary:

Mysyukevych O.V. THE SPATIAL STRUCTURE OF FOREST STANDS AND THE MAIN FEATURES WITHIN THE BASIN OF THE CANYON.

Considered the basic stages of economic development and use of forest. Analyzed spatial structure of forests (age

structure, In terms of performance (grade credit rating)), for completeness), the main forest forming species, formed and occupy the largest area within the basin of the canyon. Formation, forest during lisovidnovlyuvanyh works.

Analized in terms of share zalisnenosti village councils within the study area.

A system of forest stands for the basic functions of, woods and group II forest, forest for wood production, for protection, conservation, biological goals, as well as for recreation.

Keywords: forest, species composition, age structure, hornbeam-oak forest, oak-hornbeam forests, woods and group II forest group, forest.

Рецензент: проф. Царик Л.П.

Надійшла 26.04.2012р.
